

МЕХАНІЗМ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА

Постановка проблеми. Творчий педагогічний потенціал майбутнього викладача є феноменом, що відображає міру можливостей актуалізації суб'єктно-креативної активності особистості в реальній навчально-професійній перетворювальній практиці. Отже, становлення творчої позиції майбутнього викладача економіки є взаємною еволюцією його цінностей і потенціалу (екзистенційного і практичного планів навчально-освітнього буття студента). Екзистенційний рівень навчального буття, коли студент виходить за межі стереотипів свого соціокультурного контексту та стає творцем цінностей, мети і смислів професійно-педагогічної підготовки. Якщо створювана студентом екзистенція перевершує його наявні можливості, то його творчий потенціал закономірно проявляється стосовно його власної навчальної діяльності.

Цей процес торкається усіх рівнів прояву студента в професійному становленні (індивід, особистість, індивідуальність), що призводить його до нового витка самовизначення, тобто до актуалізації його творчого педагогічного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна творчість була й залишається у центрі наукових інтересів багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Творчість учителя вивчалась як об'єктивна ознака його педагогічної діяльності (В. Андрієвська, Л. Лузіна, О. Приходько, В. Сагарда тощо) [1], визначались основні риси творчого вчителя (В. Лісовська, Н. Кічук, М. Нікандров, М. Поташник), вивчались умови розвитку його педагогічної творчості (Ю. Бабанський, Н. Гузій, В. Загвязинський, Р. Шакуров та ін.), шляхи підвищення рівня творчої діяльності вчителя (Є. Левчук, Е. Карпова, А. Маркова, І. Раченко) [5].

Учені (В. Андреев, Л. Виготський, В. Кан-Калік, Н. Кічук, М. Лазарев, О. Лук, О. Матюшкин, І. Раченко, С. Сисоева та ін.) [2] пов'язують творчість із розумовою діяльністю людини, визначаючи її вирішальну роль, розглядають творчість як важливу форму людської практики, активізації потенціалу суб'єкта у процесі особистісних змін.

В аспекті нормативного підходу, згідно з поглядами В. Бережної, А. Голованова, Л. Сохань та ін., потенціал – це не лише ступінь потужності в будь-якому відношенні, але й наявність певних можливостей як цільових орієнтирів [5]. За основу ми взяли погляд авторів – П. Кравчук, О. Чаплигіна, які під потенціалом особистості розуміють інтегральну якість, що характеризує певний рівень зрілості її сутнісних сил як суб'єкта життєдіяльності й як

індивідуальну цінність, що сприяє розширенню її можливостей в опануванні своїх суспільних відносин та свого власного саморозвитку. Вважаємо, що творчу сутність особистості необхідно розглядати як певний стан самоутворення, що розкриває перспективи максимального самовизначення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування механізму актуалізації творчого педагогічного потенціалу студента в креативному середовищі, підставою якого є психолого-педагогічна освіта.

Виклад основного матеріалу. Акцентуючи увагу на „актуалізації” в процесі формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача, ми за основу брали *актуалгенез*, розроблений О. Варламовою, І. Семеновим, С. Степановим та ін. [2], що характеризується тим, що у якості головного джерела розвитку людини виступає її саморозвиток. Коли людина здобуває здатність до самопородження смислів (до смислотворчості), вона знаходить можливість саморозвитку через культивування творчих цінностей. Саме із цього типу психогенезу джерело розвитку людини принципово міняє свій характер, при цьому системоутворювальні характеристики більш простих типів психогенезу інтегруються в рефлексивно-інноваційний творчий потенціал людини.

Джерело розвитку – рефлексивно-інноваційний творчий потенціал – культивується самим студентом і реалізується в процесі саморозвитку і співтворчості з довкіллям, тобто в педагогічній взаємодії. Студент сам здатний створювати навколо себе особливий співтворчий простір спілкування, втягувати в нього інших людей і культивувати їх власний рефлексивно-інноваційний, творчий потенціал. Цьому типу психогенезу відповідає тип існування „рефлексія” [2].

„Рефлексія” як спосіб самоздійснення – це спеціальне культивування людиною в собі системи, що саморозвивається, цінностей, коли відбувається саморух смислів, їхнє самопородження. Тут студент представлений як креативна індивідуальність, принципово неповторна культурна самотність, що є результатом його власного творчого зусилля й розвивається в процесі творчості [3].

Джерелом актуалізації є власний рефлексивно-творчий потенціал студента, який не можна придбати в процесі освіти як знання, уміння, навички. Він передається в процесі співтворчості, але далі культивується людиною в собі самої.

До педагогічних умов ефективної реалізації механізму актуалізації творчого педагогічного потенціалу студента в процесі професійно-педагогічної підготовки в університеті віднесено:

- науково-методичне забезпечення професійно-творчого становлення;
- креативне управління процесом навчання;
- наявність креативного освітнього середовища;

- орієнтацію педагогічного процесу на розроблену концептуально-теоретичну модель формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача, екстраполяцію її основних положень на зміст навчальної та практично-орієнтованої підготовки;

- оптимальність комплексу організаційно-методичних засобів, спрямованих на розвиток суб'єктної активності і педагогічної рефлексії майбутнього викладача економіки;

- інтегративно-диференційне забезпечення навчальної діяльності [5].

В основу роботи зі студентами покладено суб'єктноутвореність, що дозволило посилити їхню особистісно орієнтовану та професійно орієнтовану діяльність. При цьому, враховували концептуальні наукові позиції у навчанні студентів: теорію малих груп; теорію групової психотерапії; концепцію професійної орієнтації; концепцію дії педагогічних технологій, концепцію індивідуально-диференційного навчання.

Визначено компоненти креативного середовища – професійно-освітній (передбачав індивідуальну діагностику ставлення студента до педагогічної діяльності, розробку їх вектора самовдосконалення з використанням „профілю професійної готовності майбутнього викладача”, формування завдань педагогічної практики), особистісно-орієнтованої взаємодії (включав тренінги спілкування, участь у створенні колективу, індивідуальні консультації кураторів із проблем спілкування), професійно-творчий (передбачав складання портрета творчого викладача, підготовку есе з теми „Ідеальний образ моєї майбутньої професії”, зустрічі із викладачами ВНЗ – „Зустріч за круглим столом”) і напрями: освітньо-розвивальна діяльність, діалогова взаємодія, творча діяльність, що органічно поєднуються з компонентами середовища.

У механізмі актуалізації творчого педагогічного потенціалу студента в креативному середовищі виділяємо стадіальний розвиток, що відповідає певному наповненому змістово періоду професійно-педагогічного становлення та сприяє творчому розвитку студента, а саме: механізм актуалізації творчого педагогічного потенціалу студента в креативному середовищі психолого-педагогічної підготовки містить такі стадії:

I – орієнтовно-професійна стадія (професійно-педагогічне самовизначення студента);

II – навчально-освітня стадія (вибір зразка для наслідування; формування її ціннісного ставлення до педагогічної діяльності);

III – професійно-конструктивна стадія (досягнення наслідування й ідентифікація; формування образу творчої педагогічної діяльності, образу викладача – творця);

IV – професійно-практична стадія (рефлепрактична діяльність, що передбачає освоєння конкретних психотехнологій, які забезпечують

становлення творчої позиції в контексті самоактуалізації творчого педагогічного потенціалу);

V – професійно-творча стадія (усвідомлення себе як майбутнього викладача – творця) (дивись малюнок).

Орієнтовно-професійна стадія охоплює період професійної адаптації, метою якої є ознайомлення студентів з особливостями педагогічної професії та навчальною діяльністю. На означеній стадії вивчається курс “Основи психології і педагогіки” – інваріантний компонент змісту професійної підготовки майбутніх фахівців. Принциповим у курсі є те, що відрізняє його від подібного, обов'язкового курсу для бакалаврату, інтегрованість відповідно до проблеми дослідження, що відображено у структуруванні змісту курсу, який складають розділи – “Психолого-педагогічні закономірності професійного становлення”, “Фахівець як суб'єкт діяльності”, “Особистісні якості в системі професійного самовдосконалення”, “Спеціаліст як суб'єкт пізнання”. Вивчення зазначених розділів курсу сприяє відрефлексованості психолого-педагогічних засад і цілезмістових орієнтирів професійно-педагогічної підготовки. Цей курс слугує інформаційною основою стадій освітньо-розвивальної діяльності та сприяє формуванню у майбутнього викладача суб'єктної активності студента, характеризується підвищеним інтересом до власного “Я”, своїх ідеалів і можливостей, схильністю до роздумів про сенс життя, суспільні та особисті відносини і відповідним домінуванням екзистенціального начала в питаннях щодо сутності та призначення педагогічної професії, її цінностей, культурних норм, способів успішного функціонування фахівця і досягнення вершин професіоналізму.

Метою навчально-освітньої стадії є розширення професійних знань, умінь і навичок, а також організація творчих справ студентів, вдосконалення системи суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що сприяє суб'єктноутворюваності. У процесі реалізації професійно-освітнього компонента креативного середовища особливу увагу необхідно звертати на вибір студентами проблеми і теми індивідуального проекту відповідно до навчального спецкурсу “Основи дидактики”. Зміст інтегрованого спецкурсу, що є варіативним у професійній підготовці майбутніх викладачів, спрямовується передусім на усвідомлене засвоєння студентами цілісної системи знань про педагогічну працю та необхідного для цього комплексу умінь, вироблення у них чітких науково-обґрунтованих і різнобічних уявлень про характеристики її високої якості та настанов на їхні досягнення шляхом усвідомленого розвитку, нарощування, професійно важливих якостей, педагогічного мислення, компетентності, вправності та ін. Поряд із поглибленою рефлексією студентами наявних соціально-нормативних вимог до педагогічної діяльності відбувається закріплення у них емоційно-забарвлених ціннісних орієнтацій на творчі вияви особистості в педагогічній професії та розвиток власної професійно-творчої

індивідуальності.

Спецкурс “Основи дидактики” є розвивальною підставою креативного середовища, цілеспрямованого управління креативним зростанням студентів на рефлексивній основі, що передбачає акцентування педагогічних впливів на засвоєнні системи знань і умінь, вироблення комплексу професійно важливих якостей для досягнення готовності до творчої педагогічної діяльності.

Малюнок 1. Механізм актуалізації творчого педагогічного потенціалу студента в креативному середовищі психолого-педагогічної підготовки

При конструюванні змісту експериментального інтегрованого спецкурсу “Основи дидактики” враховано традиційне напрацювання змісту дисциплін з педагогічної творчості, педагогічної майстерності, педагогічної деонтології і представлено трьома розділами: “Креативний викладач ХХІ століття”, “Педагогічна рефлексія”, “Педагогіка в обличчях”.

Лекції проблемно-оглядового характеру спрямовуються передусім на виявлення ціннісно-сислового фундаменту основних науково-теоретичних положень навчального матеріалу на засадах евристики та діалогу.

Вивчення експериментального спецкурсу “Основи дидактики” рекомендується завершувати презентацією творчого проекту кожної академічної групи як підсумку дослідницької діяльності та індивідуального проекту кожного студента.

Професійно-конструктивна стадія охоплює період третього курсу навчання студентів у вищому навчальному закладі.

На цій стадії активно використовуються ситуації інформаційно-пізнавальної взаємодії студента із авторами різних психолого-педагогічних текстів, що сприяє об’єднанню у професійній самосвідомості студента різних за функціональною спрямованістю суб’єктних “образів Я”, формуванню багатомірної особистості, що виступає як ієрархічно організована сукупність безлічі суб’єктних „Я” та зумовлює ставлення його позиції викладача-дослідника в широкому значенні цього слова.

У процесі вивчення курсу “Основи методики викладання” студенти виконують спеціальні індивідуальні завдання з текстами, які розподіляються за блоками. Перший блок орієнтований на формування загального ставлення студента до професійно-орієнтованого читання наукових психолого-педагогічних текстів. Другий блок спрямований на формування здатностей студента до структурно-логічного аналізу наукового психолого-педагогічного тексту в процесі його сприйняття. Третій блок сприяє формуванню оцінки студентом психолого-педагогічних текстів за параметрами їх доступності й значущості для практичного використання. Четвертий блок розвиває здатність студента до педагогічної інтерпретації наукової психолого-педагогічної інформації й до її використання стосовно майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Окрім того, на цій стадії активно застосовуються мотиваційний, соціально-психологічний тренінги, діагностика проблем студентів у міжособистісній взаємодії, професійні майстер-класи.

Професійно-практична стадія охоплює період четвертого року навчання студентів. У змісті спецкурсу “Креативний менеджмент навчання”, що є варіативним, виокремлено три змістових розділи: “Креативність як найважливіша характеристика творчої діяльності викладача”, “Особистісно-

ціннісний підхід до розвивальної освіти – основа креативного менеджменту навчання”, “Креативні психолого-педагогічні технології”. Логіка розкриття навчального матеріалу полягає в поступовому переході від аналізу та визначення цієї дефініції як соціально-педагогічного явища і психолого-педагогічного феномена до висвітлення особливостей рефлексивно-гуманістичної психології співтворчості, механізму креативної самоактуалізації [4] через структурно-функціональний спектр розвитку особистості як гуманітарної системи.

При включенні цієї інформації до навчального матеріалу суттєво, порівняно із попереднім базовим спецкурсом, підвищується рівень складності професійно-педагогічної підготовки студентів, поглиблюється її зміст, посилюється аналітичність, забезпечуючи її наскрізний характер. Студенти опановують дещо інший вектор проблеми – рефлексію як засіб професійно-творчого самоздійснення – це спеціальне культивування студентом у собі саморозвивальної системи цінностей, коли здійснюється саморух смислів, їх самопородження.

Професійно-творча стадія охоплює період четвертого курсу навчання в університеті. Особливістю цієї стадії є рефлепрактика як метод розвитку творчого потенціалу студента. Для організації рефлексивно-інноваційного практикуму обрано групову форму соціально-психологічної роботи. Рефлепрактика – це психолого-педагогічна програма розвитку рефлексивних і творчих здібностей її учасників, заснована на способах саморозвитку в процесі співтворчості. Основою рефлепрактики є імаго-метод. Імаго-метод – це метод створення образу самого себе за допомогою спеціальних прийомів: переказу психолого-педагогічних текстів із переведенням розповіді в задалегідь заданий діалог; імпровізований діалог; імпровізації задалегідь заданої ситуації та ін. Застосування методу припускає ієрархічне наростання. На початковій стадії студенти виступають у ролі оповідача або слухача. Первісна й основна форма – розповідь від будь-якого імені. Уживаючись в образ, людина переживає усі ті почуття, які уявлювана особа повинна випробовувати в певній ситуації. Сценарій рефлепрактики “Я у світі педагогічної професії” включає три заняття практичного характеру: “Потенціал минулого”, “Моя професійна позиція”, “Обрії майбутньої творчої педагогічної діяльності” і два діагностувальних: “Динаміка цінностей педагогічної діяльності”, “Самовизначення в педагогічному конфлікті”.

У процесі рефлепрактики особливе значення надається інтерпретації психолого-педагогічних текстів, умінню обґрунтувати та відстояти свою позицію в діалозі. Спілкування з творами науковців, педагогів доводить парадоксальну особливість тексту перетворювати умовне в реальне й минуле в дійсне. У процесі рефлепрактики необхідно здійснити добір психолого-педагогічних текстів в усіх варіаціях до навчальних курсів, що викладаються на

основі технології творчого саморозвитку, актуалізації творчого педагогічного потенціалу.

Висновки. Запропонована педагогічна технологія зумовлює нову якість викладання та освоєння психолого-педагогічних дисциплін, дозволяє формувати творчу особистість студента, який уміє включатися в діалог з авторами, самостійно здобувати знання, самонавчатися. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці механізму формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача у позааудиторній роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азаров Ю. П. Тайны педагогического мастерства / Ю.П.Азаров. – М.– Воронеж, 2004. – 431 с.
2. Варламова Е.П. Психология творческой уникальности человека / Е.П.Варламова, С.Ю.Степанов. – М.: Ин-т психологии РАН, 2002.– 256 с.
3. Панов В.И. Психодидактика образовательных систем: теория и практика / В.И. Панов. – СПб.: Питер, 2007. – 352 с. – (Серия «Практическая психология»).
4. Серьожникова Р.К. Креативна самоактуалізація як детермінанта формування педагогічного потенціалу майбутнього викладача / Р.К.Серьожникова // Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія: зб. наук. праць / редкол.: П.В.Стефаненко (відповід. ред.) та ін. – Донецьк, 2007. – Вип. 1. – С. 8 – 14.
5. Серьожникова Р.К. Творчий педагогічний потенціал майбутнього викладача економіки: теорія і практика професійно-педагогічної підготовки в університеті непедагогічного профілю: моногр. / Р.К.Серьожникова – Донецьк: ВДНЗ “ДонНТУ”, 2009. – 297 с.

АНОТАЦІЯ

Серьожникова Р.К. Механізм актуалізації творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача.

У статті розглядається організаційний аспект механізму актуалізації творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача в умовах креативного середовища, що реалізується через стадії: орієнтовано-професійна, навчально-освітня, професійно-практична і професійно-творча.

Ключові слова. Творчий педагогічний потенціал, майбутній викладач, креативне середовище, рефлексивно-інноваційний аспект, рефлеппрактика.

АННОТАЦИЯ

Серёжникова Р.К. Механизм актуализации творческого педагогического потенциала будущего преподавателя.

В статье рассматривается организационный аспект механизма актуализации творческого педагогического потенциала будущего преподавателя в условиях креативной среды, реализующейся через стадии:

ориентированно-профессиональной, учебно-образовательной, профессионально-практической и профессионально-творческой.

Ключевые слова. *Творческий педагогический потенциал, будущий преподаватель, креативная среда, рефлексивно-инновационный аспект, рефлепратика.*

SUMMARY

Seryozhnykova R.K. Updating mechanism of future teacher creative pedagogical potential. The article concerns the organizational aspect of updating mechanism of future teacher creative pedagogical potential in creative environment settings, which is realized via phases: oriented-professional, teaching and educational, professional-practical and professional-creative.

Key words. *Creative pedagogical potential, future teacher, creative environment, reflexively innovative aspect, reflectory practice.*